

sında mevzilendi. Mevdûd'un askerlerinden bir kısmı yiyecek bulmak üzere karargâhtan uzaklaştığında köprünün diğer tarafında Haçlılar'ın savaşa hazırlanmakta olduğunu gördü. İki taraf da birbirinden habersizdi. Savaş beklenmedi bir şekilde başladı. Türkler Haçlı ordusunu bozup 2000 kişiyi öldürerek önemli bir zafer kazandılar ve büyük ganimet elde ettiler (11 Muharrem 507 / 28 Haziran 1113). Kudûs Kralı Baudouin de bu arada esir düştü, ancak tanınmadığı için kaçıp kurtuldu. Antakya Prinkepsi Roger ve Trablus Kontu Pons'un birlikleri her şey olup bittikten sonra savaş alanına ulaştılar. Taberiye yakınında karargâh kuran bu yeni kuvvetler ertesi gün Türk birliklerinin yaklaşması üzerine dağlara çekilip kendilerini savunmaya çalıştılar. Türkler bunları takip etmek istedilerse de atlı ve yaya kuvvetlerinin dağlık arazide savaşmasının güç olduğunu görerek bundan vazgeçtiler. Savaşın ardından Türkler, Haçlılar'ın elinde bulunan Kudûs ve Yafa'ya kadar uzanan topraklara 1113 yılı Ağustos ortalarına kadar akınlar düzenlediler.

Mevdûd ve Tuğtegin savaştan sonra esirleri ve elde ettikleri ganimetleri bir zafernâme ile birlikte Sultan Muhammed Tapar'a İsfahan'a gönderdiler. Türk ordusu Vâdilmaktûl'e çekilirken savaş sırasında dağlara kaçan Haçlılar da ilk karargâhlarına döndüler. Türkler Haçlılar'ı yeni bir savaşa sokmak için uğraşıtlarsa da karşı taraf buna yanaşmadı. Mevdûd ilkbaharda sefere devam etmek üzere askerlerin ülkelerine dönmesine izin verdi. Suriye'de kalıp hem düşmanın hareketlerini izlemeye hem de Sultan Muhammed Tapar'dan gelecek yeni emirleri buradan uygulamaya karar veren Mevdûd, Tuğtegin ile birlikte Dimaşk'a döndü (21 Rebîülevvel 507 / 5 Eylül 1113). Mevdûd'un düzenlediği seferler siyasî bakımdan olduğu kadar ekonomik açıdan da Haçlılar üzerinde yıkıcı etkiler yapmıştır.

Dimaşk'ta Tuğtegin tarafından misafir edilen Mevdûd'a büyük saygı gösterildi. 507 Rebîülâhîrinin son cuma günü (10 Ekim 1113) Mevdûd camiden çıkarken bir Bâtînî fedaisi tarafından hançerle ağır şekilde yaralandı ve aynı gün öldü; cenazesi Melik Dukak'ın Bâbülfêrâdis'teki türbesine defnedildi. Ardından Bağdat'a götürülerek İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin türbesinin yakınında toprağa verilen naaşı daha sonra İsfahan'a nakledildi (İbnü'l-Esîr, X, 497). Mevdûd'un katlinden Bâtînîler yanında Melik Rıdvân b. Tutuş

ve Atabeg Tuğtegin de mesul tutulmuş, bu olayın ardından Sultan Muhammed Tapar ile Tuğtegin arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Mevdûd'un yerine Aksungur el-Porsuki Musul valisi tayin edildi.

Şerefeddin Mevdûd dindar, iyi kalpli, yumuşak huylu, âdil ve hayır sever bir kişiydi. İbnü'l-Esîr, Kudûs Kralı Baudouin'in Mevdûd'un ölümünün ardından Tuğtegin'e yazdığı mektupta, "İslâm'ın direğini (kumandan) bir bayram günü Allah'ın evinde öldüren ümmet elbette Allah tarafından mahvedilmeye lâyıktır" dediğini babasından naklen rivayet eder (*el-Kâmil*, X, 497; a.e. [trc. Abdülkerim Özaydın], X, 396).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 169-170, 173-175, 183-185, 191; *Azîmî Tarihî: Selçuklularla İlgili Bölümler*: h. 430-538 (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 29-31, 63-64; İbn Münkiz, *An Arab-Syrian Gentleman and Warrior in the Period of the Crusades: Memoirs of Usâmah Ibn-Munqidh* (trc. Philip K. Hitti), New York 1929, s. 97-98; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 167; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 422, 453, 457-458, 464, 466, 470, 483-487, 492-497, 501, 503; XI, 112; a.e. (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, X, 366-367, 393, 395-396, 399-400; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 160; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, II, 154, 158-161, 163, 289, 296, 331; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 200; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, s. 348, 351-352; a.mlf., *Târîhu Muhtaşarı'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî el-Yesûfî), Beyrut 1890, s. 199; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, İstanbul 1286, I/2, s. 234, 237; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 234, 238, 251, 252, 254, 257, 286; B. Kugler, *Boemund und Tankred*, Tübingen 1862, s. 48-51, 53; R. Grousset, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem*, Paris 1934, I, 265-271, 274-277, 279, 364, 429, 432-433, 443, 449, 450, 452-453, 455, 462-469, 471-473, 483-486, 489-491, 497, 502, 661, 680; R. L. Nicholson, *Tancred*, Chicago 1940, s. 199-200, 210-214; Cl. Cahen, *La Syrie du nord*, Paris 1940, s. 249, 253, 256-258, 261-264, 266, 267, 270-273, 306, 336; *A History of the Crusades* (ed. M. W. Baldwin), London 1969, I, 113, 120, 169, 174, 393-394, 399-403, 405; Harold S. Fink, "Mawdûd I of Mosul, Precursor of Saladin", *MW*, XLIII (1953), s. 18-27; Coşkun Alptekin, *Dimaşk Atabegliği* (Tuğteginliler), İstanbul 1985, s. 40-41, 44, 47-50, 66-69, 71; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 91-92, 95-97, 99-102, 104-106; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 49-50, 54, 65, 77, 97, 100-105, 107-108, 110-120, 122-126, 135; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi* (1098-1118), Ankara 1995, I, 116, 123, 125, 129-140, 142-158, 163; M. Süheyl Takkûş, *Târîhu'z-Zengîyyîn fi'l-Mevsil ve bilâdi's-Şâm*: 521-630 h./1127-1233 m., Beyrut 1419/1999, s. 69-78.

İŞİN DEMİRKENT

MEVDÛD-i ÇİŞTÎ

(مودود چشتی)

(ö. 527/1133)

Çiştîyye tarikatı şeyhi.

430'da (1038-39) doğdu. Hoca Mevdûd-i Çiştî ve Hoca Kutbüddîn-i Çiştî olarak da bilinir. Hayatının çoğunu Herat yakınındaki Çişt kasabasında geçirdi. Hayatına dair sınırlı bilgiler, Çiştîyye tarihiyle ilgili ilk kaynaklardan Emîrhord'un *Siyerü'l-evliyâ*' adlı eseriyle Abdurrahman-ı Câmî'nin *Nefeñâtü'l-üns*'üne dayanır. Mevdûd-i Çiştî, Hoca Muhammed b. Ebû Ahmed-i Çiştî'nin yeğeni ve halifesi olan Hoca Yûsuf b. Muhammed'in oğludur. İlk eğitimini babasından aldı ve Kur'an'ı ezberledi. On altı yaşına geldiğinde öğreniminde belli bir mesafe almıştı. 459 (1067) yılında babasını kaybedince onun vasiyeti üzerine yerine geçti. Bazı araştırmacıların babasını ve şeyhini Ebû Yûsuf şeklinde kaydetmesi (*DîA*, VIII, 344) muhtemelen *Siyerü'l-evliyâ*'daki karışıklıktan kaynaklanmıştır. Bu eserin ilgili bölümünde (s. 120-121) babası bazan "Hoca Ebû Yûsuf" şeklinde, bazan da diğer kaynaklarda olduğu gibi "Hoca Yûsuf" şeklinde zikredilmiştir. Mevdûd-i Çiştî'nin henüz kemale ermeden babasının yerine şeyh olmasının ilk zamanlar bazı problemlere sebep olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra Çişt şehrine gelen dönemin büyük mutasavvıflarından Ahmed-i Nâmekî-i Câmî'nin onu uyardığı, şeyhliği bırakarak önce ilim tahsil etmesi gerektiğini, zira ilmi olmayan zâhidlerin şeytanın maskarası olduğunu söylediği, bunun üzerine Mevdûd'un Belh ve Buhara tarafına giderek dört yıl müddetle "ilm-i zâhir ve bâtın" tahsilinde bulunduğu nakledilmektedir. Rivayete göre Câmî bu uyarıyı, Mevdûd'un 2000 silâhlı müridiyle onu Çişt şehrinde çıkarmak üzere teşebbüse geçtiği sırada yapmıştır. Kudûs ve Semerkant gibi şehirleri de ziyaret eden Mevdûd'un çevresinde birçok mürid toplandı. Oğlu ve halifesi Hoca Ahmed, Hoca Şerîf-i Zendenî, Şâh-ı Sincan ve Hoca Sebzipûşî-i Âzerbaycânî bunların en önemlilerindendir. *Minhâcü'l-ârifin* ve *Hulâsatü's-şerî'a* (Gulâm Ali Âryâ, s. 79) isimli eserleri yazdığı kaydedilirse de bunlar günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Emîrhord, *Siyerü'l-evliyâ*' (trc. İcâzülhak Kuddûsî), Lahor 1992, s. 120-124; Câmî, *Nefeñât*, Tahran 1370 hş., s. 326-330; Ali Şîr Nevâî,

Nesâyimü'l-mahabbe min şemâiyimî'l-fütüvve (haz. Kemal Eraslan), İstanbul 1979, s. 206-207; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 364-368; Dârâ Şükûh, *Sefînetü'l-evliyâ*, Kanpûr 1883, s. 90-91; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 140; K. A. Nizâmî, *Târîh-i Meşâyih-i Çiştî*, Delhi 1953, s. 140; a.mlf., "Çiştîyye", *DİA*, VIII, 343-344; Gulâm Ali Âryâ, *Tarîkat-ı Çiştîyye der Hind ve Pâkistân*, Tahran 1365 hş., s. 79; Gerhard Böwering, "Çeştiya", *EIr*, V, 333.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

MEVDÜD b. İMÂDÜDDİN ZENGÎ

(مودود بن عمادالدین زنگی)

Kutbüddîn el-A' rec Mevdûd
b. İmâdiddîn Zengî b. Aksungur
(ö. 565/1170)

Musul atabegi
(1149-1170).

Muhtemelen 525 (1131) yılında doğdu. Musul Atabegi İmâdüddin Zengî'nin küçük oğludur. İmâdüddin Zengî 541'de (1146) ölünce büyük oğlu Seyfeddin Gazi Musul'da idareyi ele almış, ikinci oğlu Nûreddin Mahmud Zengî Halep'e hâkim olmuştu, üçüncü oğlu emîr-i emîrân Nusretüddin ise Harran valisiydi. Mevdûd babası öldüğünde henüz on altı yaşında bulunuyordu.

Musul Atabegi I. Seyfeddin Gazi, çocuğu olmadığı için ölümünden önceki hastalığı sırasında Vezir Cemâleddin el-İsfahânî ile başkumandanı Ali Küçük'ün arzuları üzerine kardeşi Mevdûd'un Musul atabegi olmasını uygun buldu. Seyfeddin Gazi ölünce Mevdûd Musul atabegliğine getirildi (Cemâziyelâhîr 544 / Ekim 1149). Bu durumdan memnun kalmayan bazı emîrler Halep'teki Nûreddin Mahmud'a haber gönderip Seyfeddin Gazi'nin mirasına sahip çıkmasını istediler. Nûreddin yol boyunca asker toplayarak Sincar'a yürüdü. Mevdûd'u destekleyen Cemâleddin el-İsfahânî muhalif emîrlerin yanından uzaklaşması yüzünden zayıf duruma düşmüştü. Bundan dolayı Nûreddin ile mücadeleye girmeyip meseleyi müzakere yoluyla halletmeyi tercih etti. Nûreddin de her iki taraf için kötü sonuçlar doğuracak bir savaştan kaçındı ve Mevdûd'un Musul'daki hâkimiyetini tanıdı. Devlet yönetiminde Cemâleddin el-İsfahânî, Ali Küçük, Emîr İzzeddin Ebû Bekir ed-Dübeysî ve Kadî Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed eş-Şehrezûrî'den oluşan bir heyet söz sahibiydi. Mevdûd, Musul atabegi olduktan kısa bir süre sonra Mardin Artuklu Hükümdarı Timurtaş'ın kızı Zümrüd Hatun ile evlendi.

Mevdûd, ağabeyi Nûreddin Mahmud'un 10 Receb 544'te (13 Kasım 1149) Sincar Kalesi'ne hâkimiyeti meselesinden dolayı onunla savaşa girmek üzere iken veziri Cemâleddin el-İsfahânî'nin gayretiyle taraflar arasında anlaşma sağlandı. Bu antlaşmayla Mevdûd'un başında bulunduğu Musul Atabegliği zayıflarken Nûreddin Mahmud Suriye'deki durumunu güçlendirdiği gibi Fırat havzasını da kontrol altına aldı. Buna göre Musul Atabegliği'ne ait olan Hıms, Urfa, Rahbe ve Rakka'nın Nûreddin Mahmud'a verilip onun Suriye bölgesinde, Mevdûd'un da Sincar'a sahip olarak Urfa hariç el-Cezîre'de bağımsız hüküm sürmeleri kararlaştırıldı. Mevdûd'un el-Cezîre'ye hâkimiyeti, Abbâsî Halifesi Muktefi-Liemrillâh ve Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed Tapar tarafından onaylandı. Mesud'un 547'de (1152) Hemedan'da ölümüyle Selçuklu şehzadeleri arasında mücadele başladı. Kardeşlerden Muhammed Atabeg Mevdûd'dan yardım istedi ve taht iddiasında başarı kazanırsa kendisini Musul atabegi olarak tanıyacağını bildirdi. Irak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Mahmud'un 554'te (1159) ölümü üzerine Cibâl emîrleri Mevdûd'a mektup yazarak Musul'da hapsedilmiş bulunan Şehzade Süleyman Şah'ı serbest bırakmasını rica ettiler. İstekleri yerine getirildiği takdirde Mevdûd Süleyman Şah'ın atabegi, Cemâleddin el-İsfahânî vezir, Ali Küçük de başkumandan olarak tanınacaktı. Süleyman Şah'ın 556'da (1161) öldürülüp yeğeni Arslanşah b. Tuğrul'un hâkimiyeti ele geçmesiyle Musul Atabegliği'nin Irak Selçukluları'na müdahalesi sona erdi.

Nûreddin Mahmud, görüşlerini beğendiği Mevdûd'u veliaht tayin ederek devlet adamlarına ona bağlı kalacaklarına dair yemin verdirdi (553/1158). Bu durum Sincar olayına rağmen iki kardeş arasındaki bağlılığın sürdüğünü göstermektedir. Nitekim Mevdûd Musul tahtına oturduğunda devlet yetkilileri Nûreddin'in tasvibini almışlardı. Gerek bu durum gerekse Sincar olayı onun ağabeyini metbû hükümdar olarak tanıdığını kanıtlamaktadır. Mevdûd ülkesinin her yanında Mahmud adına hutbe okutmakla ona bağlılığını kendiliğinden ortaya koymuştur. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un Çukurova'ya yönelik bir sefere çıktığını öğrenen Nûreddin İslâm ülkelerinden yardım isteyince Mevdûd da bu çağrıya uyarak askerî birlikler göndermişti.

558 (1163) yılında Mevdûd, babası Zengî'nin döneminden beri devlete hizmet

eden Cemâleddin el-İsfahânî'yi hakkında artan şikâyetler üzerine Ali Küçük'ün karşı çıkmasına rağmen görevden alarak tutuklattı. Cemâleddin ertesi yıl Musul'da hapisnede öldü.

Nûreddin Mahmud, bir yıl önce Franklar'ın âni baskını sonucu verdiği kayıpların öcünü almak ve Haçlılar için önemli bir konumda olan Hârim Kalesi'ni ele geçirmek amacıyla 559'da (1164) bir akın yapılmasına karar verince yine çevredeki İslâm hükümdarlarından yardım istedi. Sultanın bu çağrısına Mevdûd da uydu. 19 Ramazan 559 (10 Ağustos 1164) tarihinde Türk-İslâm ordusu Haçlılar'a karşı büyük bir zafer kazandı, iki gün sonra da Hârim Kalesi fethedildi. Mevdûd 562'de (1167) Nûreddin'in Trablus Kontluğu'na karşı düzenlediği sefere de katıldı. Bazı kale ve şehirleri ele geçirerek Humus'a döndü. Nûreddin Mahmud, Mevdûd'un bu yardımlarını karşılıksız bırakmayıp ona Rakka'yı verdi. Mevdûd, Artuklular'ın Hısnıkeyfâ ve Diyarbekir Emîri Fahreddin Karaarslan'ın ölümü üzerine onun topraklarını almak istediye de Nûreddin buna engel oldu (27 Ramazan 562 / 17 Temmuz 1167).

Mevdûd'un veziri ve başkumandanı Ali Küçük, 563 (1168) yılında rahatsızlanınca Musul'daki görevini bırakarak kendi mülkü olan Erbil'e çekilmek istedi. On dört yaşındaki oğlu Muzafferüddin Kökböri'ye verdiği Tıkrît, Sincar ve Harran gibi Erbil dışındaki şehir ve kalelerin hepsini Mevdûd'a bıraktı. Mevdûd, İmâdüddin Zengî'nin hristiyan kölelerinden Fahreddin Abdülmesih'i Ali Küçük'ün yerine Musul Kalesi'nin kumandanlığına getirdi.

Yakalandığı hastalığın gittikçe ilerlemesi üzerine Mevdûd, oğullarının en büyüğü ve Nûreddin Mahmud'un damadı olan İmâdüddin Zengî'yi (II) veliaht tayin etti. Ancak Vezir Fahreddin Abdülmesih Seyfeddin Gazi'nin (II) annesi Zümrüd Hatun'la anlaşarak Mevdûd'u bu karardan döndürmeyi başardı. Mevdûd, devlet ileri gelenlerini tekrar yanına çağırarak en küçük oğlu Seyfeddin Gazi'yi veliaht seçtiğini bildirdi ve ona bağlı kalacaklarına dair onlara yemin ettirdi. Uzun süre hasta yattıktan sonra 22 Zilhicce 565'te (6 Eylül 1170) Musul'da vefat etti. Mevdûd ağır başlı, halkına karşı şefkatli, cömert, iyi huylu, hoşsohbet bir insandı (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 355-356; *et-Târîhu'l-bâhir*, s. 146-150). Nûreddin'in Haçlılar'a karşı yürüttüğü cihad harekâtında ona destek vermekle Zengîler arasındaki bütünlüğün güçlenmesine de hizmet et-